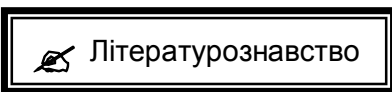

Юхим МЕЛАМЕД
**ЗАГАДКОВИЙ АБАТ.
ОЛЕКСАНДР ГЛАЗБЕРГ**

Ще з часів перших білянаукових студій автора цих рядків спокушувало бажання пролити світло на те, що залишилося “за рядком” літературного твору, воскресити забуте ім’я прототипу, розповісти про незвичайну долю... Цим, власне, пояснюється і мій інтерес до французького абата Олександра Глазберга, епізодичного персонажу з автобіографічної повісті ізраїльського письменника Шломо Гілеля “З вітром Сходу”.

Утім, не тільки цим – інтерес тут був двоякий, про що мова попереду. Поки ж поясню для тих, хто не читав книгу Ш. Гілеля, що йдеться про особистість неординарну і навіть дещо загадкову, та й доля отця Олександра представляється багато в чому незвичайною...

Досить сказати, що цей французький священник був за походженням російським євреєм. Перейшовши з іудаїзму в католицизм, він на початку 30-х років ХХ ст. якимось чином виявився у Франції, закінчив тут теологічну семінарію і був приведений до сану. Фашистську навалу отець Олександр зустрів у Ліоні, де невдовзі зблизився з рухом Опору і, “не шкодуючи часу і сил”, допомагав численним біженцям, насамперед євреям, що при нацистах піддавалися найбільшій небезпеці. “Особливо багато, – пише автор, – він зробив для порятунку єврейських дітей, яких він поміщав у монастирі чи в християнські родини, а потім намагався переправити в більш

безпечні місця. Так, Глазбергу вдалося буквально в останню хвилину врятувати сто вісім

еврейських дітей з містечка Венисо, яких повинні були разом з батьками депортувати в табори смерті” [1].

Треба сказати, що ця шляхетна праця була належним чином оцінена обома сторонами. Німці присудили його до страти, – на щастя, заочно, тому що він устиг піти в підпілля і до кінця війни боровся в рядах макі; французи ж нагородили його орденом, а пізніше обрали віце-президентом організації борців французького Опору, причому цю почесну посаду він займав до кінця своїх днів.

Але це ще не все. Після війни О. Глазберг заснував у Парижі центр соціальної орієнтації для допомоги іноземцям-біженцям із франкістської Іспанії, салазаровської Португалії і країн комуністичного блоку. Тоді ж він зацікавився і станом Ізраїлю, а відвідавши в 1948 році Святу землю (де він і познайомився з автором книги) і, схвильований побаченням і почутим там, повернувся у Францію переконаним прихильником сіонізму. Не дивно, що незабаром О. Глазберг стає постійним співробітником паризького бюро Мосада, і вже в цій якості багато робить для нелегальної алії, про що і йде мова у присвяченому йому епізоді з книги Ш. Гілеля.

Не буду приховувати, мене в цьому епізоді заінтригувала й інша цікава, хоча, узагалі ж, другорядна деталь: за словами автора, абат О. Глазберг народився на моїй, як нині прийнято говорити, “малій батьківщині”... у Житомирі.

Правда, спочатку я не дуже довірливо поставився до цього повідомлення, але звернувшись якось до равинської метричної книги про народження в Житомирі за 1902 рік, переконався, що все так і було. 25 березня туди було внесено запис про появу на світ 4 березня хлопчика Олександра, сина Новоград-Волинського 1-ї гільдії купця Шевеля Гершковича (Савелія Григоровича) Глазберга і його дружини Берти Мойсеївни, що проживали у власному будинку по Гімназичній вулиці [2].

Після цього, звичайно, уже важко було зупинитися і не з’ясувати, що ж являв собою купець Глазберг і його родина. Зрозуміло, що будучи людиною дуже заможною, Глазберг старший уже в силу цієї обставини фігурував у різного роду списках – як власник і орендар декількох млинів (у с. Забріддя

Житомирського повіту й у м. Нова Чорторія Новоград-Волинського) [3], особа, наділена виборчим цензом [4] і т.п. Проте, відомостей про його родину довгий час знайти не вдавалося. Вперше я нашттовхнувся на них, можна сказати, майже випадково, переглядаючи папери одного нотаріуса. Серед них виявився проект духівниці Глазберга, датований 1903 роком [5], у якому фігурували (як спадкоємці) його дружина Нехума-Бруха Мошківна (sic!) Глазберг (у дівочтві Нухимзон), два сини, вже знайомий нам Олександр і старший Лейбиш-Лев, і чотири дочки [6]: Фаня-Фейга, Товба, Анна (Ханна) і Адель.

Документ цей, утім, цінний не тільки тим, що дає уявлення про склад і майновий стан родини, з якої походить абат О. Глазберг, але ще й тому, що дозволяє зробити деякі спостереження про характер і прагнення її глави. Так, серед рухомого і нерухомого майна, що батько збирався передати своїм спадкоємцям, фігурують не тільки млини, будинки (один у м. Нова Чорторія, інший в Житомирі – незабаром там же буде куплена ще одна садиба [7]), меблі, наявні капітали і процентні папери, але і бібліотека, володіння якою вже саме по собі виділяє її власника, що одержав, до речі, тільки “домашнє виховання” [8], серед сучасного йому і, переважно, малограмотного купецтва. З тексту заповіту можна також зробити висновок, що синів своїх Глазберг не шттовхав на той же торговий шлях; у всякому разі, говорячи про видачу їм грошового утримання, він заявляв, що останнє повинно видаватися “до закінчення ними вищого навчального закладу” [9]. (Власне, про те ж свідчить і факт навчання обох юнаків у 2-й Житомирської чоловічій гімназії [10]).

Додам ще, що автор заповіту постає людиною із сильною волею і твердими морально-етичними принципами. Він згадує про прийняте ним рішення не претендувати на спадщину власних батьків при житті хоча б одного з них і доти, поки його молодший брат не досягне повноліття, і просить своїх спадкоємців також неухильно виконувати його волю.

У той же час звертає на себе увагу відсутність у заповіті яких-небудь розпоряджень, зв’язаних з виконанням релігійного обов’язку і передачею коштів для благодійних установ,

асоційованих з місцевою єврейською громадою, де купець Глазберг, уже відповідно до свого становища, повинний був займати видне місце [11]. У цьому вбачається явна вказівка на те, що він був не занадто міцний у вірі і, якщо й не зарекомендував себе “прогресистом”, то й не належав і до табору “ортодоксів”. Та й факт призначення його почесним охоронцем Житомирського єврейського казенного двокласного училища [12] говорить про те ж – відомо, що подібного роду навчальні заклади (тобто не власне єврейські, а створені державою для євреїв), викликали не хвалу, а осуд у ревнителів старого укладу життя.

Я навмисне затримую увагу на цьому припущенні, тому що воно дозволяє якоюсь мірою пояснити майбутній розрив Олександра Глазберга з вірою предків. Тим часом із книги Шломо Гіллеля не ясно, як і за яких обставин це сталося.

Не знайшовши відповідей на ці й інші питання (яким чином Глазберг потрапив у Францію? як склалася його і батьків подальша доля?) ні в архівах, ні в літературі, автор цих рядків вирішив спробувати щастя в інтернеті й, зокрема, надіслав запит на одну з електронних конференцій, присвячених єврейській історії та генеалогії. Останній не залишився без відповіді. Й хоча один із двох отриманих відгуків містив неточну інформацію – про те, що вся родина Глазбергів нібито похована на єврейській ділянці знаменитого цвинтаря Пер-Лашез (це виявилися не ті Глазберги, і отця Олександра серед них не було), зате у другому випадку мене чекала удача. Зацікавившись предметом мого повідомлення, пані Евелін Блюм з Безансона (Франція) відшукала невелику книгу про абата Глазберга Люсьєна Лазара, надруковану в 1990 році в Парижі [13] (між іншим, як з’ясувалося з бібліографічної замітки до неї, спочатку, дев’ятьма роками раніше, вона вийшла на івриті в Тель-Авіві з ініціативи громадського комітету пам’яті О. Глазберга, заснованого тим же Шломо Гіллелем), а надалі, у ході нашого листування, люб’язно запропонувала перекласти уривки з неї на доступну мені (англійську) мову.

Правда, достовірних фактів, що відносяться до цікавого для нас періоду, в ній виявилось не так вже й багато.

Як випливає з книги Лазара, О. Глазберг з’явився у Франції у 1931 році, однак Житомир він залишив ще в 1920 (сам чи з усією родиною – не вказано, але скоріш за все сам, бо маємо

документальне свідчення того, що його батько у 1920 році мешкав у Києві [14]. Також згадується, що наступні роки він провів у Польщі, Австрії та Югославії. Чим займався там? Невідомо. Хтось з опитаних автором книги прелатів, що училися разом із О. Глазбергом у Ліонській (а не в Паризькій, як пише Гігель) університетській семінарії, згадав, що у Відні він ніби-то завершив (продовжив?) свою освіту [15].

Ще більші протиріччя виникають при наведенні свідчень Лазарем про час і обставини його хрещення. Так, за одними даними, хрещеними були вже його батьки, а він сам хрестився у вісімнадцятилітньому віці; за іншими, – батьки охрестили його ще дитиною [16].

Принагідно відзначу, що у величезному фонді Луцько-Житомирської римсько-католицької духовної консисторії, де могла зберегтися відповідна справа, її слідів знайти не вдалося, з чого, зрозуміло, не випливає, що її не було – документи цієї установи збереглися далеко не в повному обсязі. Очевидно однак, що версія про хрещення в дитинстві вже хрещеними на той час батьками фактичного підтвердження не знаходить. По-перше, у процесі пошуків було знайдено колективне прохання батьків-учнів 2-ї Житомирської гімназії про введення в ній викладання закону Божого єврейською мовою, під яким серед інших значиться і підпис Глазберга-старшого, а оскільки документ цей відноситься до січня 1917 року [17], ясно, що аж до цього часу останній, принаймні формально, залишався вірним іудаїзму. По-друге, в “атестаті зрілості” самого Олександра Глазберга, отриманому у квітні 1919 року (копія його відшукалася у фонді згаданої гімназії [18]), зазначено, зокрема, що він був “віросповідання юдейського”. До речі, восьмирічний гімназичний курс Олександр закінчував уже в період Української директорії і тому атестат його прикрашений “тризубом” і виписаний на двох мовах: державній, тобто українській, і російській як мові навчання.

Варто мати на увазі, що суперечливість і скудність фактичних деталей у книзі Лазара пояснюється тим – і він це неодноразово підкреслює, – що Олександр Глазберг не схильний був ділитися спогадами про пережите. Усі, хто знав його і з ким потім зустрічався Люсьєн Лазар, повторювали те ж саме: важко сказати що-небудь про його минуле – він ніколи не розповідав ні про себе, ні про свою родину.

От і про спонукальні мотиви прийняття сану, що в ряді

інших суворих обмежень визначило і прийняття ним обітниць безшлюбності, у книзі теж сказано вельми здогадно. Хто знає, пише Л. Лазар, що переживав він, приймаючи на себе це зобов'язання і, зокрема, посилається на єврейського історика Хаїма Єрушалмі, який стверджував, що деякі хрещені євреї переживали “справжній розпач” при думці про своє єврейське майбутнє; не виключено, мов, що саме цим розпачем і був продиктований вибір Глазбергом свого духовного покликання [19].

Не знаю, чи мучили його душу сумніви щодо єврейського майбутнього, але від свого єврейського минулого він явно не відірвався і не забував не тільки рідний ідиш, що був у пору його житомирського дитинства повсякденним наріччям усього єврейського населення, але й іудейські обряди і, більше того, щороку намагався відвідати святковий седер у якій-небудь єврейській родині, що дотримувалася традицій [20]. Нарешті, і той факт, що в роки війни він, як про те пише Шломо Гілель, “вільно чи мимоволі... зосередив свої зусилля на порятунку євреїв”, а пізніше сприяв їхнім спробам потрапити на історичну батьківщину, теж дуже показовий.

Про що в книзі сказано напевно, так це про смерть Глазберга; вона наступила 22 березня 1981 року і була несподіваною і швидкою.

От, мабуть, і все, що вдалося довідатися поки що про загадкового абата. Залишається, однак, надія, що знайдено далеко не все, що зберігають архіви (українські, французькі, ізраїльські), і що тінь забуття, що огорнула цю фігуру, згодом відступить ще далі.

1. Гілель Шломо. С ветром востока. – [Иерусалим]: Библиотека Алия, 1989. – С. 187.
2. Державний архів Житомирської області (далі ДАЖО), Ф.62, оп.3, спр. 570, арк. 60 зв.-61.
3. Весь Юго-Западный край на 1913 год. – К., [1912]. – С. 704, 820.
4. ДАЖО. Ф.502, оп.1, спр.4, арк. 1238.
5. Справа любарського нотаріуса Н.Н. Пясецького про вчинення [2 квітня 1903 р.] духовниці від імені купця Месра-Шевеля Гершковича Глазберга. ДАЖО. Ф.53, оп.1, спр. 3.
6. З більш пізнього посімейного списку Глазберга 1907 року (ДАЖО. Ф.118, оп.11, спр.1115, арк.10 зв.-11) видно, що в

- нього була ще одна (друга по старшинству) дочка Мар'ям, чомусь у цьому заповіті не згадана.
7. Справа Житомирського нотаріуса Е.С. Пршеменського про вчинення купчої про продаж Миколою Лукичем Пустовойтовим Шевелю Гершковичу Глазбергу мастку в м. Житомирі (ДАЖО. Ф.26, оп.8, спр.409). «Масток» цей знаходився на тій же Гімназичній вулиці, вона ж Чернігівська.
  8. Пам'ятна книжка дирекції народних училищ Волинської губернії. На 1914 р. – Житомир, 1914. – С. 10.
  9. ДАЖО. Ф.53, оп.1, спр.3, арк.2.
  10. Див.: Центральний державний історичний архів України. Ф.816, оп.1, спр.20 – вказано М.Кальницьким; ДАЖО. Ф.73, оп.2, спр. 366, арк.111-112.
  11. Так завжди було: єврейські багаті грали значну роль у керівництві общиною і її головними добродійними засновниками, а в синагозі займали почесне місце біля східної стіни. Вони ж багато в чому несли і фінансову відповідальність перед владою. Як би там не було цієї долі купець Глазберг не уникнув, про що свідчить, зокрема розкладковий реєстр на стягнення 100 р. штрафу, накладеного на Житомирську єврейську громаду по вироку Вінницького тимчасового військового суду за приховування єврея Фурмана, що збіг із військової служби. ДАЖО. Ф.66, оп.1, спр. 13, арк.1 зв.
  12. Весь Юго-Западный край на 1913 г. – К., [1912]. – С. 677; порівн.: Пам'ятна книжка дирекції народних училищ Волинської губернії. На 1914 р. – Житомир, 1914. – С.10.
  13. Lazare Lucien. L'Abbe Glasberg. – Paris, 1990. – 125 pp.
  14. 21 квітня 1926 р. Глазберг-старший звернувся звідти до Житомирського окремисцевгоспу з заявою про переоцінку свого раніше націоналізованого будинку в Житомирі у зв'язку з порушенням клопотанням про його денационалізацію. ДАЖО. Ф. Р-128, оп.1, спр.945, арк.7.
  15. Ibid, p.29-30.
  16. Ibid, p.21-22.
  17. ДАЖО. Ф.73, оп.2, спр.347, арк.12-13.
  18. Ibid, спр.366, лл.111-112.
  19. Lazare Lucien. L'Abbe Glasberg, p.30.
  20. Ibid, p.25.

Переклад з російської.